

Viking Ivar Benløses mytiske sykdom

Michael 2024; 21 (Supplement 33): 36–41.

doi:10.5617/michael.11701

Ivar Benløse var en vikinghøvding, skildret i Ragnar Lothbroks saga. Han var leder av den store vikinghæren (kjent også som «stor-danskenes hær» eller «stor hedensk hær»). Han erobret og regjerte på deler av de britiske øyer til tross for et plagsomt handikap. Historiske kilder er sparsomme og ikke alltid pålitelige. Sagaer og fortellinger binder ofte mytiske elementer sammen med historiske hendelser. Fordi Ivar var en berømt leder, fortelles det lite om hans helse, men kilder antyder at han hadde en medfødt lidelse. Sannsynligvis hadde Ivar Benløse bevegelsesvansker, kanskje i form av lammelser i bena. Men han hadde ingen kjente etterkommere eller partnere som kunne overta hans maktposisjon da han døde. Tidligere har det vært foreslått at sykdommen skyldtes feil bemandelse i form av osteogenesis imperfecta eller osteoporose. Etter nærmere gjennomgang av historien virker det mer sannsynlig at han hadde et medfødt eller tidlig ervervet handikap. Ryggmargsbrokk eller fødselsskade med blødning i eller rundt ryggmargen er de mest sannsynlige årsakene.

Vikingtiden er både mytisk og historisk. På den ene siden er den opphav til dagens nordiske kultur og et bidrag til verdenshistorien, men på den andre siden er det mye vi ikke vet. Vår kunnskap baserer seg ofte på sagaer via kilder som er nedskrevet mye senere. Beretninger og sagaer var også ment å være underholdende, med overdrivelser og unøyaktigheter som ikke nødvendigvis følger historiske hendelser. Den aktuelle perioden varte bare noen hundre år (1, 2). Vikingtiden startet i 793 med det første kjente angrep på klosteret i Lindisfarne og sluttet med slaget ved Stamford Bridge i 1066. Det er dog mulig at vikingene eksisterte både før og etter denne perioden, bosatt ikke bare i Danmark, Sverige og Norge, men også på Grønland, i Amerika, England, Irland, Island og i de baltiske områder.

Historikere mener at Ivar Benløse sannsynligvis var en person som har eksistert. Hans far var den første vikingen Ragnar Lothbrok, og mor het Aslaug (Kråka) (1, 3). Ragnar antas å ha gjort mange kjente erobringer, skildret i Ragnar Lothbroks saga og i Saxo Grammaticus' beretning om denne tiden (1, 3). Han regnes som en av de mest kjente vikingene og klarte å samle en stor hær som erobret flere områder utenfor Skandinavia, inkludert deler av England (figur 1). Moren Aslaug hadde derimot en mytisk opprinnelse. Hun var etter sigende datter av kong Sigurd (som drepte en drage ifølge tysk mytologi) og valkyrien Brynhildr. Begge hennes foreldre ble drept da hun var liten. Hun ble først oppfostret av Heimer, som gjemte henne i en harpe (figur 2). Etter hvert kom begge til Lindesnes, men der ble Heimer drept. Aslaug vokste deretter opp hos ekteparet Grima og Åge i fattige kår. Sannsynligvis var de nye fosterforeldrene involvert i drapet av Heimer (3).

Ragnar traff Aslaug hos hennes fosterforeldre, og det ble starten på en kjærlighetshistorie som har inspirert mange kunstnere senere. Ragnar hadde nettopp mistet sin kone Tora og trodde ikke at han kunne elske igjen. Etter at han ble kjent med Aslaug, ble det kjærlighet ved første blikk. Han fridde, men fikk ikke positivt svar med det samme. Ragnar mente at Aslaug var den vakreste kvinnen han hadde sett, og klokere enn de fleste han hadde møtt. Ragnar og Aslaug fikk flere barn sammen. Ivar ble den eldste av fem søsken. Hans brødre het Bjørn, Kvitserk, Ragnvald og Sigurd (1, 3, 4).

Figur 1. Ivar og hans bror dreper de kristne i Nord-England. Fra et manuskript fra første halvdel av det 15. århundre. British Library. Fra: Wikimedia Commons.

Figur 2. Ivar Benløses mor Aslaug og hennes fosterfar kong Heimur. August Malmström, 1856. Fra: Wikimedia Commons.

Kjærlighet og seksualitet i vikingetiden

Kjærlighetens rammer blir omtalt både i sagaer og av skalden (5). Men disse kildene er usikre og subjektive, som påpekt ovenfor. Siden vikingesamfunnet i hovedsak besto av trelle, bønder og storfolk, kan det antas at kjærlighet og seksualitet hadde forskjellige kår og rammer blant de ulike gruppene. Man vet at slektene generelt ble knyttet til hverandre via heterofile ekteskap. Ekteskapene hadde dessuten ofte til formål å øke makt og oppnå viktige allianser, samt sikre videreføring av maktforholdene til de neste generasjoner. En viking kunne sannsynligvis ha flere seksuelle partnere, både kvinner og menn. Det var imidlertid politisk viktig å erkjenne sine etterkommere og ta stilling til arvegangen. Dette fordi erobringer, allianser, makt og eierskap måtte befestes gjennom lang tid for å bli bestående.

Man vet ingenting sikkert om Ivar Benløses seksualliv eller partnere. Han regjerte over store landområder, noe som gjerne forutsetter at man vil befeste seg der over flere generasjoner. Han forsvinner imidlertid fra historien uten at noen barn arver hans posisjon og kan ta vare på erobringene. Etter Ivar Benløses død mistet vikingene makten over sine besittelser på de britiske øyene, sannsynligvis nettopp fordi man ikke klarte å befeste makten gjennom flere generasjoner (3, 6).

Ivar Benløses liv og sykehistorie

Som eldste barn av den første kjente vikingen Ragnar Lothbrok, var det sannsynligvis forventet at Ivar Benløse skulle etterfølge sin far som leder for den store vikinghæren. Ivar var født med handikap. Hva gjorde man med barn og etterkommere som hadde handikap i vikingtiden? I motsetning til eksempelvis romersk og gresk kultur, hvor kroppslig fullkommenhet var en forutsetning for å bli vellykket i samfunnet, aksepterte vikinger handikap. I tillegg til Ivar Benløses handikap, var også et av hans søsken, Sigurd, født med forandringer på det ene øyet. Arkeologiske funn tyder på at medfødte handikap forekom hos vikinger, og at de allikevel deltok i slag og på toktet til tross for sine fysiske begrensninger.

Detaljene rundt Ivars helsetilstand er sparsomme. Sannsynligvis hadde han problemer med å gå, i alle fall over lange avstander (6, 7). Det er uklart om han kunne stå og gå kortere distanser. Historiske kilder omtaler både hans fysiske styrke og svakhet. En historie som beskriver hans styrke, handler om en hellig ku som tilhørte svenske vikinger. Ivar Benløse red på kuas rygg og drepte den ved å skyte den med en pil. Historien har flere mystiske og overnaturlige elementer i seg, dermed er beretningen unøyaktig. Historiene om Ivar peker på at han var en intelligent og snartenkt leder. Disse egenskaper gjorde hans erobringer vellykket.

Ivar deltok i krigshandlinger. Noen av hans slag er gjenfortalt i engelske skildringer, laget mange år etter Ivar Benløses død. Illustrasjoner viser ham liggende på vikingskjoldene etter et slag i England. Noen av de viktigste erobringene gjorde Ivar Benløse og hans brødre i England og Irland. Historikere mener at toktet til England og Irland var foranlediget av at Ivars far Ragnar ble drept i England etter et mislykket tokt. Det toktet Ivar Benløse deltok på i England, varte i flere år. Vikingene kontrollerte nordre og østre deler av England, og de gjeninnførte sin egen religion i de erobrede områdene. Ivar forsvinner fra fortellingene, og hans dødsdato forblir usikker. Det er antatt at han døde i Dublin i 873. Ivar døde sannsynligvis ikke som følge av krig eller tokt, det ville ha vært omtalt i historiske dokumenter. Derfor er det mest sannsynlig at han døde som følge av sykdom.

Hva feilte Ivar Benløse?

Hva vet vi om Ivar Benløses helse og vaner? For det første – hans kallenavn: Benløse. Navnet kan henvise til erektil dysfunksjon, men kan også tolkes som at han haltet (8). Hadde Ivar Benløse erektil dysfunksjon? Han hadde ingen kjente seksuelle partnere, og han fikk ingen etterkommere som kunne overta hans herredømme. Det siste er kanskje det mest oppsiktsvekkende, fordi å erobre land og befeste makt kunne ikke gjøres i løpet av bare én

generasjon. Erobringer som blir gjort bare for kort tid, har både historisk og politisk svært liten betydning. Det er altså ingenting i ettertid som tyder på at Ivar Benløses herredømme ble avbrutt på grunn av krig. Fortolkning av historiske kilder gir også grunn til å tro at Ivar Benløse døde av sykdom (3, 6).

Det synes klart at Ivar Benløse hadde bevegelsesvansker. Siden fortellingen beskriver at han kunne skyte med pil og bue, dreier hans handikap seg først og fremst om gangvansker. Mest sannsynlig hadde han bevegelsesvansker fra fødselen eller fra tidlig i barneårene. Det er fremmet teorier om at han hadde feil i bendannelsen. Mest utbredt er teorien om at han led av *osteogenesis imperfecta* – en sjelden, arvelig sykdom som kan ha forskjellige alvorlighetsgrader (3, 6). Ofte er benbrudd og synlige deformiteter til stede. Kunne Ivar Benløse ha en slik sykdom? I lett grad kanskje, hvis man tar utgangspunktet i at han hadde gangvansker. Det er ingenting i kildene som viser til benbrudd eller deformiteter. Tilstanden er arvelig, og flere særtrekk er beskrevet, som for eksempel hypermobile ledd og blå skleraer. Ivar Benløse er fremstilt i ettertid med blå øyne, men ikke med blå sklera. Hypotesen kan heller ikke forklare hvorfor Ivar Benløse tilsynelatende hadde en sterk overkropp (3). Hans forskjellige aktivitetsproblemer kan forklares enten ved at han hadde varierende funksjonsnivå over tid, og/eller at det var forskjell på styrken i ulike deler av kroppen. Feildannelse av ben forventes å opptre over hele kroppen, slik at feil bendannelse virker som en lite sannsynlig forklaring. Kildene gir heller ingen støtte for teorien om at Ivar Benløse led av benskjørhet (6). Igjen virker det helt usannsynlig at benskjørhet bare skulle ha rammet bena hans. Benskjørhet er en generell sykdom, men mindre bevegelse i deler av kroppen kan fremme benskjørhet som lokal komplikasjon.

Siden Ivar Benløses helseproblemer er beskrevet nesten fra fødselen av, bør også to nevrologiske tilstander vurderes. Hverken historikere eller medisinere har vurdert dette tidligere. Den første muligheten er ryggmargsbrokk – en medfødt tilstand som forårsaker delvise eller komplette lammelser i bena. Det finnes grader av sykdommen. Ved lettgradig ryggmarsskade som følge av ryggmargsbrokk vil man forvente delvis gangfunksjon, men mer uttalte lammelser eller funksjonssvikt etter fysiske anstrengelser. Eretil dysfunksjon forekommer hos personer med ryggmargsbrokk i voksen alder. Den andre tilstanden som kunne forklare hans helseproblemer, er blødning i brystryggen med påvirkningen av ryggmargen. Blødning rundt og/eller i ryggmargen kan forekomme som fødselsskade. På samme måte som ryggmargsbrokk kan også denne tilstanden gi delvise eller komplette lammelser i bena og erektile dysfunksjon.

Avslutning

I ettertid er det vanskelig å gjette hvilken sykdom som var hovedårsaken til Ivar Benløses helseplager. Historiske dokumenter kan ikke uten videre tas til inntekt for at *osteogenesis imperfecta* var den mest sannsynlige sykdommen. Nevrologiske lidelser (enten ryggmargssbrokk eller blødning i ryggmargen på nivå med brystryggen) kan være mer sannsynlige forklaringer på hans handikap. Men uansett diagnose forblir hans politiske gjerninger oppsiktsvekkende og fortjener å bli husket i ettertid.

Litteratur

1. Russo L. *Uncovering vikings history*. JCG Publications, 2022.
2. Ekeberg JO. *Vikingtiden på 200 sider*. Oslo: Kagge forlag, 2023.
3. Bæksted A. *Nordiske guder og helter*. Oslo: Aschenhoug forlag, 2002.
4. *Volsunga saga ok Ragnars saga Lodbrókar*. København: SL Møllers bogtrykkeri, 1907.
5. Linnerud DR. *Kjærlighet i vikingetiden*. Leikanger: Skald, 2023.
6. *Ivar the Boneless*. Monee, IL: University Press, 2021.
7. *Volsunga saga ok Ragnars saga Lodbrókar*. København: SL Møllers bogtrykkeri, 1907.
8. Knirk JE, red. *A dictionary of old Norse prose*. Copenhagen: The Arnamagnæen commission, 2000.

Tiina Rekand
tiina.rekand@helse-bergen.no
Nevrologisk avdeling
Haukeland universitetssjukehus
og
Universitetet i Bergen

Tiina Rekand er overlege ved Nevrologisk avdeling, Haukeland universitetssjukehus og professor i nevrologi ved Universitetet i Bergen.